

**Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені Н. Н. Каразіна
доктору філософських наук,
професору Наталії ЗАГУРСЬКІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022**

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук (спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури), доцента, доцента кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Пилипенко Світлани Григорівни на дисертаційну роботу Аветісян Маргарити Георгіївни «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – Філософія.

1. Обґрунтування теми дослідження

Безперервний розвиток технологій, що знаменує собою Промислову Революцію 4.0. (К. Шваб), є викликом для сучасного людства, бо такі глибинні питання, як-от «матеріальне – духовне», «природне – штучне», «людина – машина», які визначали світоглядні настанови індивідів, відтепер отримали нові обриси, утворивши конструкцію, де ці складники втрачають свою автономію. Це зумовлює переосмислення як життєдіяльності та життєтворчості людини, її морально-етичних настанов, так і ситуації послаблення / зміни ідентичності останньою на площинах культури, яка зазнала значних трансформацій.

Сьогочасність репрезентує культуру, яка остаточно втратила монологічність. Відтепер ідеться про технологічну культуру, інформаційну культуру, мережеву культуру, медіакультуру, які утворюють конфігурацію

ризми, тим самим формуючи нові можливості та виклики. Так, сучасна візуальна культура виступає простором, де стверджуються ідеї вдосконалення людини, серед яких принципи трансгуманізму є тим маркером, що демонструє зміни у ставленні до феномену життя як людини, так і до життя в цілому, певним чином редукуючи максимум «благоговіння перед життям» (А. Швейцер). Дослідженню філософського контексту існування ідей трансгуманізму у проекції візуальної культури присвячено дисертаційне дослідження Маргарити Георгіївни Аветісян «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі».

Тема дисертації є **актуальною** як у теоретичному, так і практичному аспектах: по-перше, означена проблема недостатньо висвітлена у вітчизняному гуманітарному дискурсі; по-друге, осмислення феномену трансгуманізму не може відбуватися без культурно-антропологічного виміру, який долає ідею виключно технологічного вдосконалення людини, унаслідок чого остання постала як система «людина-машина»; по-третє, Промислова Революції 4.0 засвідчує трансверсальний характер технологічної сучасності; по-четверте, звернення до сучасного фактичного матеріалу візуального мистецтва (комп'ютерних ігор, кінематографу) репрезентує ті трансформаційні зміни, які здійснюють вплив на формування нової культурної парадигми. Зазначені суперечності та питання формування, поширення й закріплення трансгуманістичних ідей, які здійснюють «тиск» на сучасне візуальне мистецтво, вимагають філософської рефлексії, що засвідчує актуальність і значущість тематики дисертаційного дослідження Аветісян А. Г.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теорії культури і філософії науки, складається з анотацій, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел зі 239 найменувань, додатку.

У **вступі** аргументовано визначено актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження, виважено обґрунтовано мету і завдання дослідження, що дозволило чітко визначити наукову новизну та практичне значення отриманих

результатів. Інформація, яка надана в анотації, висвітлює основні положення дисертаційного дослідження.

У **першому** розділі висвітлено основні положення ідеології гуманізму, яка набуває значних трансформацій у добу цифровізації / постмодерну добу, проаналізовано основні положення, ідеї та наявні суперечності в концептуалізації трансгуманізму, обґрунтовано доцільність дослідження трансгуманізму як філософського вчення, яке виникає як відповідь на інформатизацію, технологізацію та цифровізацію суспільства. Підкреслено комплементарність технології та принципів трансгуманізму, що супроводжується переосмисленням наявних цінностей. Артикульовано антропологічні проблеми цифровізації людства, які пов'язані із появою штучного інтелекту (ШІ) в мистецтві. Ідеться про певний антропологічний стрибок, який набуває сенсу в контексті синергетичної концепції та теорії самоорганізації, до яких звертається авторка. На підставі таких маркерів, як «погляд – контроль», «тілесність – втрата тілесності», «діяльність віртуальність» репрезентовано ті зміни, яких зазнає людина, яка опиняється у просторі цифрової культури. Постає нова людина, як-от людина-інтерпретатор, людина-спів-автор, людина-рецепієнт, яка витісняє людину-творця.

У **другому** розділі розглянуто трансгуманізм як виклик, що засвідчує нові антропологічні виміри фігури людини та зумовлює нову систему взаємодії складників системи «природа – людина – техніка – етика». Підкреслено, що опозиція «природне – штучне» долається за допомогою філософського обґрунтування трансгуманізму. Репрезентація візуальної культури (живопису, кінематографу, комп'ютерних ігор) дозволило, по-перше, окреслити наявні гуманістичні та трансгуманістичні засади останньої, по-друге, визначити візуальну культуру як своєрідний проєкт / футурологічне застереження щодо можливих ризиків, криз і суперечностей подальшого розвитку людства в умовах машинної цивілізації. Аналіз візуального та екзистенціального (феноменологічного) поворотів на матеріалах праць М. Мерло-Понті, Ж. Л. Маріона та М. Гайдеггера та застосування концепцій, як-от «гра

порожнечами», «простір можливого», «структури видимого» дозволив дійти висновку, що художній простір – це подія (с. 108), яку переживає людина. Новий гуманізм постає як трансгуманізм, де останній розуміється як толерантність до Іншого (постлюдини як модифікованої людини); проблема тілесного набуває нового значення. Презентуються такі картини, як «Примара в обладунках», «Той, що біжить по лезу», медіафраншизи «Матриця», аналіз яких дозволив зацентувати увагу на головній проблемі філософії трангуманізму: збереження людяності самої людини.

У третьому розділі розглянуто протистояння / узгодження взаємодії складників системи «людина – машина», що отримує оновлену конфігурацію: «людина – кіборг». Концепція «кінця історії» виступає як завершення епохи незміненої / «неполіпшеної» людини й артикулює суперечності щодо можливості застосування концепту «ідентичність» як маркера. Трансгуманізм розуміється як консолідатор / провідник цих відносин (с. 114), який здатен подолати розірваність / бінарність елементів системи «природне / тіло – штучне / технології. На підставі таких критеріїв, як гуманізм / постгуманізм у ситуації заміщення / модифікації людської тілесності та поняття «екзистенційного ризику» (Н. Бостром) здійснено аналіз картин та комп'ютерних ігор («Космічна Одісея», «Вона», «Blade Runner», «Ex Machina»; «Першому гравцю приготуватися», «Кіберпанк 2077»). Ознакою авторської новації є питання, пов'язане з проблемою визначення ідентичності та осмислення людяності, що виступає своєрідним діалогом: Я / людина – Інший / постлюдина / кіборг – реплікант / штучний інтелект (ШІ).

Висновки містять основні результати дисертаційного дослідження, практичне значення отриманих результатів, а також перспективні напрями їх використання, є науково достовірними й виваженими.

Список використаних джерел свідчить про ґрунтовний аналіз сучасних наукових досліджень. Варто підкреслити опрацювання 176 іншомовних джерел, які складають методологічне підґрунтя дослідження.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами

Дисертація виконана в межах комплексної наукової теми кафедри теорії культури філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Трансдисциплінарні 23 дослідження в науці і культурі» (державний реєстраційний номер 0115U001701).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень.

Аналіз дисертаційного дослідження свідчить про його трансдисциплінарний характер. Це дозволило репрезентувати трансгуманістичні концепції у візуальних формах мистецтва і медіа, створити більш повний образ ролі технологій у формуванні культурної ідентичності та обґрунтувати можливість та перспективність трансгуманістичних ідей, які закріплюються як нові маркери / проекти комунікативної спільноти у просторі візуальної культури / медійної культури.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечується:

- застосуванням комплексної міждисциплінарної методології, що дозволило поєднати філософські, культурологічні, соціологічні та медійні дискурси;
- застосуванням сильної методологічної бази та значної джерельної бази, де досліджується поняття «трансгуманізм» та окреслюються проблеми й наслідки взаємодії людини та сучасних технологій;
- застосуванням таких методів дослідження, як логіко-аналітичний, семіотичний, герменевтичний та метод абстрагування, кожний з яких має відповідне обґрунтування;
- інноваціями дисертаційного дослідження, які сформульовано в пунктах новизни, у висновках до розділів та загальних висновках;
- науковою апробацією результатів дослідження на 7 міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

5. Основні наукові результати отримані автором та їх наукова новизна

Основні наукові результати та висновки дисертаційного дослідження висвітлені в наукових публікаціях здобувачки. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, серед яких: 4 – у виданнях, включених до переліку фахових видань України (з присвоєнням категорії «Б») з філософських наук; 1 стаття опублікована у зарубіжному виданні «European philosophical and historical discourse»; 7 – у збірниках матеріалів і тез конференцій (6 – міжнародних, 1 – всеукраїнська). Серед опублікованих наукових 9 – одноосібні та 3 – у співавторстві.

Здобувачка отримала наступні наукові результати:

1. *Вперше* зроблено висновок про наповненість поняття, допустимість та перспективи трансгуманізму у просторі сучасної візуальної культури;

2. *Вперше* з'ясовано особливості культурно-антропологічних та філософсько-антропологічних концептуальних підходів до визначення феномену трансгуманізму;

3. *Вперше* з'ясовані елементи структури візуального простору сучасного мистецтва, у взаємодії з питанням людського (само)усвідомлення;

4. *Поглиблено розуміння* питання трансгуманізму в філософській та культурно-історичній перспективі;

5. *Поглиблено розуміння* місця людини у триадах природа–техніка–культура, тілесність–розумність–духовність, функціональність–цінність–етика, мистецтво–техніка–гуманітарні науки;

6. *Дістала подальший розвиток* традиційна філософська дискусія щодо природи розуму та свідомості;

7. *Дістало подальший розвиток* філософське осмислення досягнень генної інженерії та трансгуманістичних практик.

6. Практичне значення отриманих результатів

Заслуговує на увагу *практичне значення отриманих результатів*, які відрізняються міждисциплінарним характером і можуть застосовуватися як у сфері філософсько-культурологічних досліджень, так і можуть слугувати

матрицею для аналізу моральних, етичних та естетичних аспектів дієвості індивіда, співіснування та соціальної взаємодії індивідів українського соціуму в ситуації повномасштабного вторгнення російського агресора. Ідеться про нові методологічні стратегії.

Окрім того, значення дисертаційного дослідження підкреслене наступним перевагами:

1. За допомогою поліпарадигмальної методології здійснено аналіз концептуальних ідей трансгуманізму;

2. Дисертанткою використано широке коло творів візуального мистецтва, що дозволило здійснити філософський вимір ідей трансгуманізму в сучасній культурі. Заслуговує схвальної уваги висвітлення робіт українських цифрових художників.

3. Проблематику трансгуманізму і постгуманізму проаналізовано в контексті дихотомій «ризик – можливість» та «утопія – дистопія», які пов'язані з роздумами щодо досягнень сучасних технологій на кшталт генетичних модифікацій, нанотехнологій тощо, та можливостями, які відкриваються перед людством.

4. Доповнення системи «гуманізм – трансгуманізм» концептом «метагуманізм» розкриває нові перспективні напрями дослідження, пов'язані з проблемою людського (само)усвідомлення в ситуації трансформації культурної парадигми.

5. Беззаперечною перевагою дисертаційного дослідження є аналіз обраних кінотворів, де репрезентовано антропологічні ризики, пов'язані з прагненням вдосконалення / заміщення людської тілесності, що може породжувати морально-етичні колізії.

6. Практичною перевагою роботи є висновки дисертаційного дослідження, які мають наукову значущість для здобувачів другого та третього рівня вищої освіти та можуть бути використані в освітньому процесі.

7. Дотримання академічної доброчесності

Вимоги чинного законодавства щодо авторського права та принципів академічної доброчесності дотримано. У наукових працях автора, як і в рукописі дисертації елементів фальсифікації чи фабрикації не виявлено.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Відзначаючи достатній методологічний рівень наукового дослідження, означені дослідницькі завдання та відповіді на них, вважаємо за необхідне звернути увагу на певні зауваження.

1. У першому розділі дисертаційні роботи підкреслено три головні досягнення модерної та постмодерної доби, серед яких «переоцінка існуючих цінностей з урахуванням першочергових інтересів людини як наріжного каменя усієї системи людськості» (с. 31). Так, Четверта промислова революція як репрезентація постмодерної доби, до якої звертається дисертантка, змінює життєдіяльність і життєтворчість сучасної людини, у зв'язку з цим хотілось би дізнатися авторську позицію, які першочергові інтереси людини, на її думку, повинні бути враховані в ситуації, де людина зазнає значного технологічного тиску.

2. З тексту роботи не зрозуміло, яким чином дисертантка розглядає гуманізм як світову сучасну релігію у контексті роздумів Ю. Н. Харарі. Варто підкреслити, що дослідник у праці «Homo Deus» звертається до трансгуманізму, який поділяється ним на релігію даних та техногуманізм. Трансгуманізм як релігія даних проголошує «кінець історії», унаслідок створення ШІ. Техногуманізм, на думку Харарі, знаменує трансформацію саме класичного гуманізму і розкриває нові можливості для збереження епохи людини.

3. При аналізі категорій погляд – контроль дисертанткою застосовуються поняття «Паноптикон» (Дж. Бентам) та «Синоптикон» (З. Бауман), проте семантики цих понять в дослідженні залишаються поза увагою, хоча останні є яскравими ілюстраціями тотального контролю й усунення публічного простору (Панаптикон) та спільноти глобальних спостерігачів / вуаєрністів в контексті сучасної цифровізації (Синоптикон).

4. Заслужує на увагу маркер «Інший», який дисертантка долучає для характеристики «зміненої людини / надлюдини» (с. 73–74) як проєкції фігури постлюдини. Проте включення в дослідження маркера «Чужий» (Б. Вальденфельс) у сенсі чужинця, представника іншої культури, у тому числі й позаземної (цій проблемі приділяється значна увага в сучасному кінематографі), дозволило б посилити концептуалізацію понять «транслюдина», «постлюдина» в ситуації кризи / пошуку ідентичності.

Наведені зауваження не заперечують теоретичної та практичної цінності проведеного дисертаційного дослідження, мають радше рекомендаційний характер. Усі положення дисертації, її **висновки та результати** містять ознаки оригінальності й новизни та відкривають подальші дослідницькі перспективи за означеними гуманітарними напрямками.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Дисертаційна робота є цілісним і повністю завершеним дослідженням, яке має високий теоретичний та науково-методологічний рівень вирішення поставлених завдань. Наукові результати, отримані під час дослідження, дозволили реалізувати поставлену мету – *дослідити* філософський контекст існування ідей трансгуманізму в культурі на матеріалі візуального мистецтва, зокрема в кіно та комп'ютерних іграх; *проаналізувати* загальні концептуальні підстави ідей трансгуманізму, *розглянути* філософський аспект, пов'язаний з дискусією про досягнення генної інженерії та зв'язок з природою розуму.

Дисертаційна робота Аветісян Маргарити Георгіївни на тему «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки», за спеціальністю 033 – «Філософія», відповідає спеціальності 033 – «Філософія» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та пп. 6, 7 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022). Здобувачка Аветісян Маргарита Георгіївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії галузі знань 03 – «Гуманітарні науки», за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософії
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

С. Г. Пилипенко

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:18:42 11.01.2024

Назва файлу з підписом: ВІДГУК_АВЕТІСЯН.pdf.xml
Розмір файлу з підписом: 16.2 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: ВІДГУК_АВЕТІСЯН.pdf
Розмір файлу без підпису: 3.9 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ПИЛИПЕНКО СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА
П.І.Б.: ПИЛИПЕНКО СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА
Країна: Україна
РНОКПП: 2824521781
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:18:41 11.01.2024
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000D42E29017C1BB704
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в окремих файлах (XAdES detached)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00

Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Наталії ЗАГУРСЬКІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора Газнюк Лідії Михайлівни (спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури), завідувача кафедри гуманітарних наук факультету магістратури, заочного навчання та підвищення кваліфікації Харківської державної академії фізичної культури на дисертаційну роботу Аветісян Маргарити Георгіївни «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – Філософія.

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок з відповідними планами галузей науки

Онтологічні зміни відбуваються в сучасному соціумі у зв'язку з переходом соціальної комунікації на рівень, де віртуальне та реальне буття «зрощується» і спостерігається взаємопроникнення двох пластів буття. Змінюючись разом із суспільством, людина прагне знайти своє місце у світі, що трансформується: вона або визнає нові «правила гри» і вбудовується в них, або залишається «за бортом» нових досягнень людства. Зрештою, «подвоєння» простору, нові реалії мережевого інформаційного суспільства надають людині можливість проявити комунікативну активність, а це означає зміну власне психології сприйняття людиною своєї ролі в навколишньому світі, своїх комунікативних можливостей. Трансгуманізм розширив горизонти бачення сучасної людини, що вплинуло на розвиток візуальних мистецтв. Візуалізація культури призвела до того, що, з одного боку, «світ мистецтва» став шукати нові способи презентації художньої творчості; з іншого боку, художні вміння виявились затребуваними у нехудожніх сферах культури у зв'язку із збільшенням впливу візуальних образів на свідомість сучасної людини, формування її ціннісних переваг і створювану нею

культуру. У даному контексті дослідження проблема буття візуальних мистецтв у ситуації трансгуманізму культури набуває особливої актуальності.

2. Оцінка структури та змісту дисертації

Робота заявляє про себе як комплексне дослідження, у якому поєднується філософія і мистецтво, наука і культура, тілесне і духовне, чуттєве і надчуттєве, раціональне і ірраціональне. Поставлені завдання авторка розкриває у трьох розділах за логікою, де має місце зміна установок когнітивного підходу від суто теоретичних до практичних, тобто в методологічному плані: від онтологічних до антропологічних (філософський контекст), від прагматичних до аксіологічних (смісловий аспект), від епістемологічних до гуманістичних (морально-етичний) аспект. *Структура дисертації* є логічно виправданою і відповідає поставленим завданням, які орієнтовані на всебічний аналіз предмета дисертаційної роботи, на заглиблення в суть основних його проблем, на можливість широких наукових узагальнень. М.Г. Аветісян прискіпливо уточнює понятійно-категоріальний апарат дослідження. Нею не лише розглядаються, але й з'ясовуються взаємозв'язки між усталеними поняттями. Дисертантка намагається дати наукові дефініції низці понять, які використовуються в сучасній культурологічній та філософській літературі. Саме такій висхідній засаді розгляду проблем підпорядковані всі складові компоненти основного змісту дисертації, у вступній частині якої дисертантка окреслила коло завдань, в якому знайшли відображення цільові орієнтири дослідження з їх методологічною, предметно-об'єктною, теоретико-практичною та науковою визначеністю.

Вибір теоретичної і джерельної бази свідчить про системний характер і високий рівень проведеного дослідження, достатню наукову компетентність і філософську культуру дисертантки. Авторка виявила добру обізнаність з роботами представників некласичної філософії і сучасних зарубіжних дослідників в галузі мистецтвознавства та використала в своєму дослідженні твори багатьох українських та західноєвропейських мислителів, що дало змогу виявити основні впливи та взаємовпливи в цій царині. Маргарита

Аветісян демонструє широту свого філософського кругозору, добре знання джерел, вміння працювати з ними, здатність до теоретичних узагальнень, порівнянь і аналізу. Категоріальний апарат, яким оперує авторка, відповідає стилю і мові дисертаційного жанру. Принципова цінність дослідження Аветісян Маргарити Георгіївни – це виразна і змістовна його вписаність у дослідницьке поле практичної філософії і теоретичні настанови філософсько-антропологічного та мистецько-культурологічного виміру людського буття як активності і діяльності у просторі візуальної культури.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі (номер державної реєстрації: **0115U001701**).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертаційне дослідження Маргарити Аветісян виконано у контексті рецепції проблематики трансгуманізму та візуальної культури, яка спирається на корпус культурологічних знань і дозволяє виявити загальні закономірності буття візуальних мистецтв у сучасній культурі. Культурологія як міждисциплінарна інтегративна наука дозволяє побачити ці явища багатоаспектно. Гнучкий методологічний апарат дозволив авторці визначити способи впливу візуального на людину та показати зв'язки між різними процесами художнього і нехудожнього порядку у межах розуміння культури як особливої цілісності.

Маргарита Аветісян уникає необґрунтованих суджень, кожен свою ідею підкріплює теоретико-методологічними посиланнями, коректно полемізує з деякими дослідниками даної теми, аргументовано відстоюючи власну думку. Опрацювання істотної кількості наукових джерел як українською, так і іноземними мовами дозволило дисертантці всебічно обґрунтувати наведені в роботі наукові результати і пропозиції, що

виносяться на захист. Аспекти новизни, вказані у вступі до дисертації, повністю відповідають результатам роботи: визначено провідні дефініції дослідження, обґрунтовано методологію, проаналізовано формування концепції трансгуманізму. Обґрунтовано авторське осмислення внутрішнього простору твору в філософії мистецтва та його та концептуалізацію через візуальний та екзистенціальний (феноменологічний) повороти. Аналізується художній простір візуального мистецького твору в феноменології Жака-Люка Маріона.

5. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться у дисертації

Дане дисертаційне дослідження постає як авторський варіант чуттєво-інтелектуальної історії буття людини в контексті трансгуманізму та його онтологізації у сучасній масовій візуальній культурі.

Для дисертації Маргарити Георгіївни характерною є евристично плідна позиція та прагнення до поєднання трансгуманізму на межі наукової фантастики та футурології як художня модель аксіологічних зсувів постмодернної культури сучасності.

Вдалою спробою теоретичного відображення складного і багатогранного тілесного і духовного буття людини є звернення до проблематики трансгуманізму та віртуального простору і тлумачення таких феноменів як «надлюдське», «кіборги», «штучний інтелект» та «симулякри масової культури». В дослідженні авторка розглядає можливість створення нового віртуального середовища, в якому людина має відчуття як в реальному середовищі і навіть управляє ними. Визначення інтерактивності як засобу художньої виразності в сучасному мистецтві неоднозначно, його трактування варіюється в залежності від поставлених творчих завдань.

Характерне для сучасного теоретичного дискурсу і звернення до проблематики мультимедійних технологій, що дозволяють не просто зануритися у віртуальну реальність, а й інтерактивно з нею взаємодіяти. Вони будуються на основі відчуттів простору з використанням технічних і фізичних принципів як гіроскопічні, лазерні, оптичні, ультразвукові, електромагнітні і т.д. Сучасні науково-технічні досягнення доповнюються пристроями, що дозволяють імітувати тактильні відчуття. Саме тіло постає в

центрі поширених технік моделювання особистості суб'єкта початку третього тисячоліття, що прагне до перетворення і моделювання стану й «образу» власного тіла, яке виступає предметом трансформацій у різноманітних перформативних практиках, результатом штучно-технічної конструкції та їх відображення у мистецтві, зорієнтованому на візуальне сприйняття. На перетині дослідження сучасного трансгуманізму та візуальної культури існує можливість збагатити філософський інструментарій теоретичними та емпіричними досягненнями в дослідженні комунікативних можливостей автора, художника і споживача, що завдяки сучасним технологіям стало набагато інтенсивнішим і різноманітнішим. Глядач стає учасником культурного простору і завдяки інтерактивності відеоарту не відчуває себе віддаленим від культурного інституту; навпаки, засвоєна ним соціальна роль дає можливість бути не об'єктом, а суб'єктом у соціокультурному просторі. Водночас, антропологічний поворот у філософії ХХ століття продемонстрував хибність штучного розділення людини та її тілесних можливостей. Дійсно, простежується тенденція щодо пошуку альтернатив раціональній методологічній догмі, наприклад, у межах антропологічного підходу. Дисертантка звертається до формо- і образотворення трансгуманістичних ідей у цифровому та віртуальному просторі, ілюструючи свій аналіз художніми творами зі світу фантастики та візуальної культури.

6. Значення для науки і практик одержаних автором результатів

Уважне вивчення дисертації та публікацій автора дослідження дозволяє зробити висновок про те, що мета і завдання роботи виконані, наукова новизна має місце і всебічно обґрунтована. Авторкою представлена комплексна методологічна програма аналізу трансгуманізму в контексті візуальної культури, яка сприяє розкриттю онтологічного потенціалу людини, враховуючи її буденний, граничний та понадграничний виміри буття. Теоретична та практична рефлексія стосовно трансгуманізму окреслена дисертанткою як три головні досягнення модерної та постмодерної доби, які стосуються специфічності людини як автономного суверена,

переоцінки існуючих цінностей з урахуванням інтересів людини, публічного простору та активного політичного життя.

Авторка дисертаційного дослідження виявила і описала особливості культурно-антропологічних та феноменологічних методологічних підходів до визначення художнього простору та його структур. У роботі доводиться, що феноменологія події не продукується як об'єкт, але здійснюється у візуальному сприйнятті як подія, а культурно-антропологічне розуміння художнього простору базується на підходах «насичених феноменів», «структури видимості» та «просторі можливого».

7. Дотримання академічної доброчесності

В результаті аналізу дисертаційної роботи та фахових публікацій здобувача не було виявлено ознак академічної недоброчесності, що також підтверджує протокол контролю оригінальності (в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com). Текст рукопису не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Рекомендації щодо використання результатів та висновків дисертації

Дослідження філософських аспектів трансгуманізму через призму візуальної культури має евристичний потенціал для збагачення вітчизняного дискурсу художньої культури та її сприйняття у віртуальній реальності. Матеріали дисертації широко апробовані на низці наукових конференцій. Дисертація має важливе значення для української філософії завдяки поєднанню теоретичної цінності та практичної значущості, зокрема, через розуміння трансгуманізму і усвідомлення меж тілесності та безмежності людського духу, який зможе змінювати тіло під певні параметри, втілюючи трансцендентне у певну плоть і в віртуальну реальність. Габітус сучасної людини в нових контекстах змінюється залежно як від функціонального удосконалення у просторі техніко-технологічного світу, так і через устремління до духовного та реалізації соціального як нерозривних процесів у формуванні загального розуміння людяності в еру високих технологій.

Результати даного дослідження в теоретичному плані мають важливе теоретико-методичне значення для вдосконалення курсу культурології,

спецкурсів з соціокультурної, соціальної філософії, етики, соціальної і моральної епістемології. У практичному плані евристична потужність даного дослідження сприяє кращому розумінню нових перспектив теоретичних і практичних філософських дисциплін, як одного із засобів розгортання особистісної і соціальної активності у сприйнятті і розумінні художнього простору сучасного багатополюсного світу.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

1. Елементи новизни потребують більш виразних формулювань. Так, у першому пункті доцільно було б використати замість *«зроблено висновок»* – *«обґрунтовано доцільність»*, замість *«з'ясовані елементи»* – *«виокремлені елементи»*.

2. У роботі присутній критичний аналіз сучасних досліджень, але деякі висловлювання виглядають в занадто категоричній формі (с.33).

Потребують пояснення окремі фрази, викладені на с.57 (*«а тому неподіляли мистецтво і життя»*).

3. У тексті зустрічаються нечіткі формулювання (с.28, 29 – найкраща філософська концепція Каппа).

4. Тему трансгуманізму як вдосконалення людини та її фізичного безсмертя *відбито* с.62, мабуть відображено; (вираз) обличчя, отже *«виражати»*, а не *«говорити»*.

Проте висловлені зауваження не ставлять під сумнів усього позитиву, напрацьованого у науковій роботі, і вони суттєво не вплинули на результати дослідження.

10. Повнота висвітлення результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертаційна робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке присвячене актуальній проблематиці в галузі філософської антропології, філософії культури та мистецьких практик. Авторка демонструє зацікавленість у предметі дослідження, намагаючись зберігати при цьому збалансованість суджень. Матеріали дослідження об'єктивно аналізуються і влучно узагальнюються. Усі висновки та пункти новизни мають всебічне обґрунтування. Обрані методологія та джерела

дослідження сприяють забезпеченню достовірності наукових результатів дисертації, котра однозначно має множину елементів наукової новизни. Висновки, здобуті внаслідок дослідження, апробовано на низці як закордонних, так і міжнародних українських конференцій. Основні результати роботи висвітлені у наукових публікаціях різних рівнів, включаючи українські та іноземні фахові видання. В цілому авторка виконала дисертаційне дослідження на достатньому професійному рівні.

11. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

Дана дисертація відкриває низку нових аспектів для подальшого дослідження в галузі культурології, філософії та мистецтвознавства.

За змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 №40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), а її авторка Аветісян Маргарита Георгіївна заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних наук Харківської
державної академії фізичної культури

Лідія ГАЗНЮК

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 23:58:03 12.01.2024

Назва файлу з підписом: Відгук на дис PhD Аветісян Маргарити _Трансгуманізм візуальної культури_.pdf.asice

Розмір файлу з підписом: 173.9 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук на дис PhD Аветісян Маргарити _Трансгуманізм візуальної культури_.pdf

Розмір файлу без підпису: 174.3 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ГАЗНЮК ЛІДІЯ МИХАЙЛІВНА

П.І.Б.: ГАЗНЮК ЛІДІЯ МИХАЙЛІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2346300921

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 23:57:56 12.01.2024

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000004D483F016559B804

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00

Голові
разової спеціалізованої ради
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
доктору філософських наук,
професору Наталії ЗАГУРСЬКІЙ
Майдан Свободи, 4, м. Харків,
610022

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, професора, завідувача кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктора філософських наук Олега Миколайовича ПЕРЕПЕЛИЦІ на дисертаційну роботу

Аветісян Маргарити Георгіївни

«Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 033 – Філософія

Обґрунтування вибору теми дослідження.

Швидкий розвиток новітніх (передовсім інтерактивних) технологій породив віртуальний простір, в якому сформувалась якісно нова форма соціокультурної взаємодії. Такі зміни потребують глибокої філософської, зокрема філософсько-антропологічної рефлексії, оскільки стосуються власне суто людського буття. Звідси постає й актуальність теми дисертаційного дослідження М. Г. Аветісян «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі», адже сьогодні вплив таких явищ, як розвиток штучного інтелекту, віртуалізації й дигіталізації соціокультурних просторів

є визначальним для розваг, мистецтва, освіти тощо. Загалом тематика трансгуманізму, яка зазвичай обмежується етичними й/чи технологічними аспектами, все ще отримала не достатнє філософське розкриття саме в такому контексті, відтак така постановка проблеми є обґрунтованою. Власне трансгуманізм у роботі розглядається в достатньо широкому філософсько-культурному контексті, а саме у сучасній візуальній культурі, яка є доволі розгалуженою сферою дослідження, в якому йдеться про образотворче мистецтво, кінематограф, нові медіа, комікси, рекламу.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та якості оформлення.

Робота складається з анотацій двома мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (239 позицій), додатку. У вступі авторкою подані усі необхідні елементи дослідження: обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету і основні завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, наукову новизну і практичне значення отриманих результатів роботи, презентовано використані методи.

У першому розділі М. Г. Аветісян розкриває питання щодо розвитку й ролі гуманізму як ідеології в історії культури, а також як предтечі трансгуманізму. Авторка вказує, що трансгуманізм є відгалуженням гуманізму, бо сутнісною основою їх є розширення людського потенціалу. Перший методологічний розділ виглядає плідним, бо авторка залучає для осмислення проблеми трансгуманізму, його позитивних і негативних сторін широке коло методологій: класичну філософію, кантівську традицію, філософію науки, філософію влади, філософію Іншого, теорії інформаційного суспільства, концепції погляду.

Дисертантка послідовно перелічує і аналізує поняття гуманізму, технотизації, цифровізації, симуляції, цифрового мистецтва, розглядає їхні точки перетину і значення для осмислення трансгуманізму як світогляду. Авторка піднімає багато цікавих питань, як от: розширення художніх можливостей за допомогою цифрового мистецтва; як саме взаємодіють

живопис, віртуальна і доповнена реальність, себто власне дискурс трансмедіальності – взаємовідносин різних форм мистецтва і медіа, їхніх кордонів.

У другому розділі «Гуманістичні та трансгуманістичні засади сучасної візуальної культури» М. Г. Аветісян у повній мірі розглядає етичний і естетичний ракурси концепту «трансгуманізм», занурює читачів у історико-філософський огляд розвитку концепту, наводить приклади літературних творів, в яких відображаються концепти «надлюдини», «постлюдини», а також розкриває теоретичні питання класифікації трансгуманізму.

Дисертантка детально розкриває концепти художності й художнього простору, тілесності для того, щоб осмислити проблему того, що трансгуманізм позбавляє мистецтво кордонів, класичної форми, яка мала образ і символ. Авторка докладно розглядає перспективність теорії Жака-Люка Маріона для аналізу «візуального» як події, що справляє враження. На мій погляд, тут було б доречним підкріпити ці роздуми прикладами того, як саме погляди авторки функціонують у реальному мистецтві.

Третій розділ дисертації стосується онтологізації трансгуманізму у сучасній візуальній культурі. Авторка у повній мірі розкриває питання про те, яке відображення отримав трансгуманізм у кінематографі й комп'ютерних іграх, і власне в яких інтерпретаціях: технології як небезпеки, як часткової заміни людини – можливостей її фізичного тіла або навіть заміни емоцій, можливості компенсації емоційності, у проблемі взаємовідносин між людиною та штучним інтелектом. Останній підпункт 3.4. стосується взаємозв'язків трансгуманізму й війни, має рекомендаційний характер щодо того, як трансгуманістичні ідеї та технології можуть використовуватися у ситуації війни, або як можуть покращити наше суспільство.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертація М. Г. Аветісян виконана в межах комплексної наукової теми кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі» (державний реєстраційний номер 0115 U001701).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Проведений аналіз і дослідження теми дозволяють авторці ретельно розкрити ключові аспекти трансгуманізму та його вплив на сучасну візуальну культуру. Слушно обрані методи дослідження дозволяють Маргариті Георгіївні здійснити комплексну наукову роботу й отримати науково обґрунтовані висновки, які відповідають меті і завданням роботи. Результати дослідження чітко виражені в наукових положеннях та висновках, що свідчить про систематичний та логічний підхід автора до теми. Рекомендації, які наведені в дисертації, виходять з отриманих результатів і відповідають змісту дослідження. Вони становлять практичний внесок у розуміння впливу трансгуманізму на візуальну культуру і можуть слугувати основою для подальших досліджень у цьому напрямку. Власне, дисертантка досягає поставленої мети, проводить глибокий аналіз трансгуманістичних ідеалів на матеріалі кінематографу, візуального мистецтва й комп'ютерних ігор.

Основні наукові результати, отримані здобувачкою, та їх наукова новизна.

У межах дисертації підіймається низка філософськи, соціально-філософськи й соціально-політично значущих питань, які комплексно не

досліджувалися сучасною українською філософською думкою. Отже, головними науковими результатами, які містяться в дисертації, є:

–Визначено значення поняття трансгуманізму в сучасних культурних реаліях, актуальне співвідношення понять трансгуманізму та гуманізму, а також подальші шляхи трансгуманізації людської природи;

–Розглянуто культурно-антропологічний та філософсько-антропологічний трансгуманістичний контекст сучасного візуального мистецтва, особливо сучасного кінематографу та наукової фантастики;

– З’ясовано структуру візуального простору сучасного мистецтва у взаємодії з питанням гуманізації людського самоусвідомлення;

–Визначено нове концептуальне місце людини у тріадах природа-техніка-культура, тілесність-розумність-духовність, функціональність-цінність-етика, мистецтво-техніка-гуманітарні науки;

–Також з’ясовані подальші шляхи філософської рефлексії над сучасними досягненнями техніки, генної інженерії, біонаноробото-когнітивної парадигми та трансгуманістичних практик.

Результати проведеного дослідження, які викладені в дисертаційній роботі, можуть бути використані у сфері філософських студій, а також в галузі культурології та мистецтвознавства. Вони визначають потенціал для створення нових антропологічних підходів і розвитку міждисциплінарних досліджень.

Дисертаційна робота містить положення, які удосконалюють та надають подальшого розвитку існуючим науковим уявленням, тим самим роблячи внесок у розвиток філософії в Україні. Поставлена мета та завдання дослідження виконані на належному науковому рівні, поставлені завдання реалізовані.

Дисертація характеризується достатнім ступенем новизни, за структурою, теоретично-методологічною базою, висновками та рекомендованими перспективами подальших досліджень відповідає галузі

03-Гуманітарні науки, спеціальності 033-Філософія. Теоретично-методологічна база дослідження різнопланова, добір джерел і концепцій відповідає поставленим цілям дослідження, висновки зроблені коректно.

Апробація результатів дисертації має достатній науковий рівень. Основні результати представлені у 3-х публікаціях фахових видань України, у публікаціях додаткових 2 фахових статей (1 зарубіжної), також пройшли апробацію на 6 міжнародних конференціях, доповіді на яких опубліковані у вигляді тез і статей.

Практичне значення одержаних результатів.

Отримані в дисертаційній роботі результати дослідження можуть бути використані у сфері філософських досліджень, а також в галузі культурології та мистецтвознавства, культурної антропології, вони можуть стати основою нових антропологічних підходів, а також міждисциплінарних досліджень, для загальної підготовки студентів до лекційних і семінарських занять з філософії, теорії культури й мистецтвознавства. Також матеріали дисертації можуть стати основою музейної, екскурсійної роботи й різноманітних філософських суспільних дискусій.

Дотримання академічної доброчесності.

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій авторки порушення принципів академічної доброчесності не виявлено, що також підтверджує протокол перевірки дисертаційної роботи М. Г. Аветісян на наявність запозичень та плагіату в тексті за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом відзначаючи важливість наукового внеску в сучасну філософську науку та самостійність, оригінальність представленого Маргаритою Аветісян дослідження маю висловити окремі зауваження та рекомендації для подальших досліджень:

1. Багато сторінок дисертації присвячено взаємодії людини й техніки, проникненню віртуальної реальності в цифрове і звичайне мистецтво. При цьому в більшості випадків Маргарита Георгіївна виступає з позицій технократичного оптимізму, що я особисто підтримую. Водночас для філософії важливо загострювати ситуацію, проблематизувати, ставити нові питання, що варто, як на мене, робити й щодо таких контроверсійних феноменів, як трансгуманізм чи віртуальна реальність, і звісно не зосереджуючись на загальних небезпеках, пов'язаних зі створенням метавсесвіту, кіберзлочинності тощо. Використану в дослідженні працю Согнера «Трансгуманізм як найбільш небезпечна ідея» спрямовано якраз на застереження людства, втім, можливо, в подальших дослідженнях авторці варто окреслити і всі суперечності, й можливі небезпеки трансгуманізму з позицій, скажімо, етики постлюдини.

2. Також дисертація набула б ширшого дослідницького об'єкту, коли б більш докладно були розглянуті різноманітні аспекти розвитку метафори світу як комп'ютерної гри, адже зокрема/саме ігрові аспекти людини виходять на перший план в кіберпросторах, хоча слід зауважити, що частково подібна проблематика й розкривається в підрозділі 3.1.3. Світ як комп'ютерна гра («Першому гравцю приготуватись», «Кіберпанк 2077»).

3. Кіборгізація розглянута М. Г. Аветісян насамперед в контексті російсько-української війни, але проблема кіборгів набагато ширша: це розгляд усіх сучасних взаємовідносин природного й технічного, культурного в людині, формування нової тілесності, що створює образ нового героя доби – кіборга; це й нові принципи ведення війни, що виникають саме в контексті розвитку новітніх технологій, і вже давно аналізуються філософами (можна згадати, приміром, Мануеля де Ланда).

4. На мій погляд, авторці варто було б розширити й висновки з огляду на формальні вимоги і широту тематики дослідження, яка відображає розгалужені напрямки інтерпретації трансгуманізму в візуальній культурі й

широкий діапазон аналізу практичного матеріалу, а саме кінематографу й комп'ютерних ігор, це стало б додатковою ілюстрацією винесених у висновки положень.

Загальний висновок.

Підкреслимо, що дисертація Маргарити Георгіївни Аветісян «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі» є актуальним, оригінальним і перспективним дослідженням, написана відповідно до кваліфікаційних вимог підготовки доктора філософії, містить нові достовірні результати та глибокий філософсько-антропологічний аналіз, має важливе теоретичне й практичне значення. Таким чином, це завершена, самостійно виконана наукова праця, яка відповідає вимогам спеціальності 033 – Філософія, вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019) Про затвердження Вимог до оформлення дисертації, а її автор Маргарита Георгіївна Аветісян заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – Філософія.

Офіційний рецензент,
доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри теоретичної і
практичної філософії імені
професора Й. Б. Шада,
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Олег ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 15:00:27 14.01.2024

Назва файлу з підписом: Рецензія_Аветісян_рецензент_Олег_Миколайович.pdf.xml
Розмір файлу з підписом: 16.4 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Рецензія_Аветісян_рецензент_Олег_Миколайович.pdf
Розмір файлу без підпису: 179.0 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ПЕРЕПЕЛИЦЯ ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

П.І.Б.: ПЕРЕПЕЛИЦЯ ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 2811013873

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 15:00:26
14.01.2024

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F0400000DCED3F0129FAB904

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в окремих файлах (XAdES detached)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00

**Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
доктору філософських наук,
професору Наталії ЗАГУРСЬКІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022**

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук (спеціальність 09.00.10 – Філософія освіти), професора кафедри філософії Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” Дольської Ольги Олексіївни на дисертаційну роботу Аветісян Маргарити Георгіївни «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – Філософія.

1. Актуальність теми

Онтологічні зміни відбуваються в сучасному соціумі у зв'язку з переходом соціальної комунікації на рівень, де віртуальне та реальне буття «зрощується» і спостерігається взаємопроникнення двох пластів буття. Змінюючись разом із суспільством, людина прагне знайти своє місце у світі, що трансформується: вона або визнає нові «правила гри» і вбудовується в них, або залишається на узбіччі нових досягнень людства. Зрештою, «подвоєння» простору, нові реалії мережевого інформаційного суспільства надають людині можливість проявити комунікативну активність, а це означає зміну власне психології сприйняття людиною своєї ролі в навколишньому світі, своїх комунікативних можливостей. Культура цифри і одна з її складових – трансгуманізм пропонує нові опції бачення людини, культури, когнітивних смислів. Сучасна візуальна культура

знайшла нові методологічні можливості у реальності віртуального. Такими можливостями за нових умов «володіє» візуальне мистецтво. Воно набуває масштабності завдяки популярності у соціально-інформаційних мережах і завдяки «створенню» нового світу, його нових проєкцій за рахунок техніко-технологічних надбань, що і призвели до появи віртуальної реальності. Одним із ракурсів бачення візуального мистецтва стала опція трансгуманізму, яка привертає увагу не тільки своєю новизною, але і намаганням дати образ людини в нових обрядах, за нових онтологічних умов.

У дисертаційній роботі поставлена науково-філософська задача з'ясування філософського контексту існування ідей трансгуманізму в культурі на матеріалі візуального мистецтва, зокрема в кіно та комп'ютерних іграх. Проаналізувати загальні концептуальні підстави ідей трансгуманізму, розглянути філософський аспект, пов'язаний з дискусією про досягнення генної інженерії та зв'язок з природою розуму.

Тема пов'язана з виконанням науково-дослідних робіт кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а проведені в дисертаційній роботі результати дослідження були використані у сфері філософських, культурологічних та мистецтвознавчих обговореннях і семінарах кафедри.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Положення та висновки, наведені в дисертаційній роботі Аветісян Маргарити Георгіївни, в достатній мірі обґрунтовані як з філософського, так і культурологічного поглядів. Обґрунтованість отриманих у роботі наукових положень, висновків і рекомендацій базується на використанні комплексного міждисциплінарного і трансдисциплінарного характеру, де поєднуються

стратегії герменевтики, філософії культури, філософії мистецтва, культурної антропології, філософської антропології. Методологічну базу дослідження складають праці, в яких обґрунтовується поняття «трансгуманізм» та досліджується проблема наслідків взаємодії людини та сучасних технологій.

Дисертація Маргарити Аветісян пропонує рефлексію візуального мистецтва крізь призму трансгуманізму як течії сучасної цифрової культури, спирається на широкий пласт філософських, культурологічних, мистецьких, літературних робіт з метою показати особливість візуальної творчості і спроби пояснити нові траєкторії розвитку буття людини. Культура цифри стає загальним контекстом для аналізу заявленої проблематики, що само по собі викликає зацікавленість для науковців.

Пункти новизни, які представлені у вступі повністю відповідають заявленій темі і результатам роботи. В роботі представлено авторське розуміння твору за рахунок поєднання мас медійних технологій, що впливають на візуальність сприйняття, їх феноменологічну рефлексію і особливості простору, оформленого за рахунок нового типу мистецтва.

3. До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне:

- зроблено висновок про наповненість поняття *трансгуманізм*, допустимість та перспективи трансгуманізму у просторі сучасної візуальної культури;
- вперше з'ясовано особливості культурно-антропологічних та філософсько-антропологічних концептуальних підходів до визначення феномену трансгуманізму;
- з'ясовані елементи структури візуального простору сучасного мистецтва, у взаємодії з питанням людського (само)усвідомлення;

- поглиблено розуміння питання трансгуманізму в філософській та культурно-історичній перспективі;
- поглиблено розуміння місця людини у тріадах природа-техніка-культура, тілесність-розумність-духовність, функціональність-цінність-етика, мистецтво-техніка-гуманітарні науки;
- отримало подальший розвиток традиційна філософська дискусія щодо природи розуму та свідомості; філософське осмислення досягнень генної інженерії та трансгуманістичних практик.

4. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться у дисертації

Дисертаційне дослідження Маргарити ставить питання про мистецтво культури цифри, візуальне мистецтво і обґрунтовує можливість поєднання мультимедійних технологій, сучасного мистецтва, літературного стилю фентезі. Мета – розгорнути тему людського буття за нових умов, умов віртуальної реальності. Можливості мас-медіа впливають на створення особливих умов для візуальної культури, яка вибудовується на ґрунті мультимедійних технологій.

Опція наукового дослідження – трансгуманізм. Цей ракурс бачення мистецтва розкриває нові можливості для дослідника: виникає намагання поєднати і можливості мультимедійних технологій, і інформаційно-технологічні інновації, і віртуальну реальність, і мистецтво віртуального характеру, і особливості репрезентацій, як ідей автора, так і реакцій «прочитання», «побаченого». Такі складні елементи сучасного світу поєднуються з метою вийти на теоретичні розвідки багатовимірності людини, серед яких особлива увага приділяється тілу. Показано також його характер як один із елементів художнього виразу, перш за все, в умовах інтерактивності.

В дисертації поставлено питання можливостей нового мистецтва, його розуміння в умовах нового етапу розвитку людства, Традиційний дискурс відносно ролі мистецтва у наближенні до трансцендентного, нехай навіть і

побічно, бо мистецтво завжди націлена на пошуки виходу до невидимого, на думку авторки тексту, удосконалюється або розширюється за рахунок звернення до мас-медійної версії мистецтва. Відштовхуючись від праць М. Мерло-Понті і рухаючись за сучасними дослідниками ролі мистецтва, то роль мистецтва полягає саме в цьому. І цей вихід, на думку Маргарити Георгіївни, формується вже за нових умов. Це дискусійне питання, воно обговорюється в сучасній науковій літературі, тому і пропозиції з боку дисертантки є свого роду внеском у скарбничку сучасної і філософської, і культурологічної думки.

Для Маргарити Георгіївни однією із наукових позицій є показ можливостей нової мови для нової культури (семантичного і синтаксичного характеру). Дисертація є одним із намагань пристосувати свідомість до логіки культури цифри, до її семантики і синтаксису. За рахунок візуальної культури ми немов би пристосовуємося до нової культури і намагаємося оволодіти нею. До речі, про семіотичну складову елементів візуального віртуального простору є багато робіт, роздумів, ми маємо вже певні теоретичні концепції, але про пошуки, націлені на роздуми і проблеми синтаксичного характеру нової культури, поки що недостатньо представлені. Робота Маргарити Георгіївни йде шляхом скасування цих «білих плям».

Всі перераховані позиції свідчать про те, що авторка намагалася показати багатовимірність людського буття, його нове бачення за рахунок мультимедійних технологій і створеною ними віртуальною реальністю. В такому вимірі набирає обертів медіа-світогляд, в якому саме візуалізація виконує особливу роль, бо за рахунок образу, символу сприяє поєднанню світорозуміння та світовідчуття.

5. Значення для науки і практик одержаних автором результатів

Рефлексія трансгуманізму, вибрана як центральна опція для розгляду поставлених завдань, має як практичний, так і теоретичний характер, що може

розцінюватися як методологічна лінія усього дисертаційного дослідження. Цей ракурс оцінки дисертації дає можливість підкреслити наступні результати і оцінити їх, як позитивні для подальших філософських і наукових практик.

По-перше, Маргарита Георгіївна підкреслює нову онтологічну нішу присутності людини – віртуальну, яку в останній період (пізній Модерн, постмодерна доба, етап кризи Модерну тощо) описують досить широко і масштабне. Але запропоновані дисертанткою виміри опису вносять уточнення і додають до вже існуючих знань нові. Мова йде про візуальне мистецтво, яке представлене у ракурсі трансгуманізму, що створює зовсім нове змістовне поле усвідомлення цінності і людського буття, і прагнення до безсмертя, і ролі тіла, і фарб самого життя. І всі ці онтологічно-екзистенційні виміри посилюється таким оригінальним стилем мистецтва, як фентезі.

По-друге, віртуальний простір додав до вже існуючих роздумів про семантику образу, знаку, символу тощо питання про синтаксис нової онтології. На наш погляд, Маргариті вдалося зробити крок до роздумів про синтаксис такої складної реальності, як віртуальна. Семантика не може існувати поза синтаксису. Тому роздуми про візуалізацію мистецтва у просторі мас-медіа, зокрема у віртуалістиці, дають можливість додати до семантичних роздумів ще і роздуми про синтаксис нової онтології. Треба підкреслити, що авторка «йшла» цією лінією інтуїтивно, але в роботі вже присутні перші кроки цього величезного пласта досліджень культури цифри.

Це питання майбутнього, яке може і повинне розглядати сучасна наука, філософія. А культурологія як свого роду міждисциплінарна сходинка, ланка між ними розкриває можливості зосередитись на правилах синтаксису, за якими функціонує така складна віртуальна система, в якій органічно поєднані можливі виміри людського буття.

По-третє, авторка дисертаційного дослідження підійшла і описала особливості художнього простору, розмірковуючи про особливості культурно-

антропологічних та феноменологічних методологічних підходів до визначення художнього простору та його структур. В центрі уваги опинилися питання «структури видимості» і питання «простору», що викликає, з одного боку, якість непорозуміння – чи можна взагалі ставити питання простору для віртуальності, і як продовження традиції – питання розуміння простору в мистецтві.

Отже, теоретико-методологічне значення результатів мають вплинути на удосконалення курсів з культурології, спецкурсів із філософії семантики і знаку, із соціальної філософії, етики, епістемології. Доречними вони будуть і в галузі філософії мистецтва. Це підкреслює значення дисертаційного дослідження і його висновків для вітчизняної філософії; вважаємо, що матеріали наукових конференцій, наукових фахових видань стануть підґрунтям для дискусійних досліджень і обговорень. Матеріали і висновки побічно дають можливість зрозуміти ті процеси, які відбуваються у сучасному соціумі, в культурі, в етиці, в мистецтві, в нових філософсько-культурологічних напрямках, які описують віртуальну реальність і підіймають питання етичного і антропологічного характеру.

6. Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях

Результати досліджень опубліковані у 12 роботах, серед яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у закордонному періодичному фаховому виданні (Чехія), 7 тезисів у матеріалах конференцій. За темою дисертації зараховано 12 публікацій.

Участь здобувача у роботах, що опубліковані у співавторстві зазначена у дисертаційній роботі.

Опубліковані матеріали повністю відображають зміст дисертації та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії

та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44.

7. Оцінка змісту дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Аветісян Маргарити Георгіївни складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, показана її наукова і практична цінність, сформульовані мета і задачі дослідження, які необхідно вирішити для її досягнення, описано зв'язок дисертації з науковими планами та темами, приведена апробація дисертаційної роботи і публікації.

Дисертація має три розділи, логіка викладання яких прозора, хоча авторка дає багато фактичного матеріалу. Цілісність тексту оформлює за рахунок логіки рецепції виникнення і оформлення візуального мистецтва, яке пропагує трансгуманізм як один із чинників нового типу культури. Кожні вислови, тези дисертантка обґрунтовує посиланнями, звертаючись до оригінальних джерел. Структура дисертації витримана у традиційній манері – орієнтирі на предмет дослідження з ґрунтовним аналізом кожного пункту новизни з метою широкого науково-філософського узагальнення у висновках.

Дисертація розкриває значення трансгуманізму як опції для наукового аналізу, як елементу культури цифри, описує евристичний потенціал візуальної культури віртуальної реальності, підкреслює практичну значущість візуалізації як принципу синтаксичного характеру мови нової онтології, підіймає питання людського тіла і тілесного, яке може бути змінене в залежності від розвитку нано-біо-технологій, від науково-технічного погляду на габітусу людини і на можливості його зміни.

Як правило, Маргарита Георгіївна репрезентує свої теоретичні розвідки, спираючись на закордонні філософсько-культурологічні розвідки і приклади

мистецтва. Вона із захопленням рухається від одного прикладу до іншого, супроводжуючи свій аналіз філософськими джерелами, культурологічними описами, мистецтвознавчими додатками, що приводить до створення певного настрою на кшталт руху "сучасною інтелектуально-швидкісною трасою".

Методологія відповідає поставленим завданням і діє можливість вийти на отримані результати у вигляді висновків, як до кожного із розділів, так і за загальними результатами роботи. Висновки сформульовані чітко та відповідають змісту дисертаційної роботи.

За рахунок використаної літератури, остання представлена добрим блоком наукових праць українською та англійською мовами, Маргарита Георгіївна спирається на великий джерельний багаж, представлений роботами сучасних філософів, культурологів, як вітчизняних, так і зарубіжних. Треба також підкреслити, що у списку літератури представлені роботи сучасних зарубіжних дослідників в галузі мистецтвознавства, що надало роботі не тільки особливий шарм та естетичність, а сприяло такому показнику, як системність і якість рівня проведення дисертаційного дослідження за паспортом спеціальності Філософія, а також підкреслило її міждисциплінарну направленість.

Аналіз публікацій разом із аналізом дисертаційного тексту дозволяє зробити висновок, що мета і завдання, поставлені дисертанткою, виконані, має місце наукова новизна, висновки ще раз підкреслюють остаточні результати.

8. Академічна доброчесність

Порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не виявлено.

Усі результати, які винесено автором на захист, отримані самостійно і містяться в опублікованих роботах. У роботах, опублікованих у співавторстві, використані тільки ті ідеї, положення та розрахунки, які є результатом особистих наукових пошуків.

9. По дисертаційній роботі можна зробити наступні зауваження:

1. Традиційно складні процеси і явища, які описуються в науковій літературі, мають дискусійний характер. Питання трансгуманізму не є винятком. Тому дисертація носила б більш дискусійних характер, якщо було б підкреслено конструктивні і деконструктивні характеристики такого явища сучасної цифрової культури, як трансгуманізм.

2. Авторка підкреслює перехід від домінування мови до домінування образів, тобто зображення стає символом епохи «інформаційно-медійної візуальності». Чому саме фентезі набуло такого масштабного явища за умов формування культури цифри і так наполегливо фентезі входить до простору мистецтва, стає свого роду джерельною базою для візуального мистецтва віртуальної реальності? Чому воно так приваблює і наскільки глибинна роль візуального мистецтва зберігається у цифровій культурі?

3. Бажано б спиратися на призму медіантропології і використовувати методологію М. Мак-Люена, Н. Лумана, П. Бурд'ю, бо саме вони і кажуть не про відчуження, про яке пише дисертантка, а про трансформацію самої людини, людської психіки. Саме це мав на увазі М. Мак-Люен, коли аналізував культуру віртуального простору, як синтез аудіо та відео-культури (аудіо-відео).

4. Одна із тем, на яку звертає увага дисертантка – штучний інтелект. Свого часу С. Лем сказав, що сума технологій – це виклик. Відношення «людина – машина» не можна спрощувати, особливо якщо до уваги береться така опція, як трансгуманізм. Виникає питання про характеристику виклику за нових умов, що висуває задачі не тільки культурологічного і етичного, а, в першу чергу, – питання онтологічного та антропологічного характеру. Цей ракурс питання про штучний інтелект залишається дискусійним.

5. В дисертації представлена думка про роль штучного інтелекту, його обговорення розпочинається із розвідок про свідомість. На наш погляд, присутнє дуже спрощене розуміння цього питання: іноді дисертантка плутає свідомість із

розумом, іноді свідомість ототожнює із мисленням тощо. Аргументована база цього питання слабка.

6. Не зовсім точним є розуміння нових технологічних революцій, їх назва і характеристика. У розділах 2 і у розділі 3, де йдеться про ці потужні чинники, які впливають на характер високих технологій і за рахунок яких безпосередньо існує віртуальний простір як феномен, авторка не дає їм пояснення, плутається у назвах.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Аветісян Маргарити Георгіївни «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі» за своїм змістом відповідає спеціальності 033 – Філософія, є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке присвячене актуальній проблематиці в галузі філософії, філософії культури, культурології та мистецьких практик. Матеріали дослідження об'єктивно аналізуються і влучно узагальнюються, висновки та пункти новизни мають всебічне обґрунтування. Обрані методологія та джерела дослідження сприяють забезпеченню достовірності наукових результатів дисертації, котра однозначно має множини елементів наукової новизни.

Висновки, здобуті внаслідок дослідження, апробовано на низці як закордонних, так і міжнародних українських конференцій. Основні результати роботи висвітлені у наукових публікаціях різних рівнів, включаючи українські фахові видання та іноземні видання. В цілому авторка виконала дисертаційне дослідження на достатньому професійному рівні. Висловлені зауваження не ставлять під сумнів якість роботи, суттєво не вплинули на результати роботи, а можуть стати основою для подальших розвідок дисертантки.

Подана дисертаційна робота «Трансгуманізм у сучасній візуальній культурі» Аветісян М. Г. відповідає спеціальності 033 – Філософія, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а саме вимогам пунктів 6, 7, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44, а здобувач Аветісян Маргарита Георгіївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – Філософія.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”

Ольга ДОЛЬСЬКА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 18:54:06 15.01.2024

Назва файлу з підписом: відгук на Аветісян_оп_Дольська.pdf
Розмір файлу з підписом: 356.9 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: відгук на Аветісян_оп_Дольська.pdf
Розмір файлу без підпису: 323.0 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ДОЛЬСЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСІЇВНА

П.І.Б.: ДОЛЬСЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСІЇВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2044904286

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 18:54:06 15.01.2024

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000005F523D01305EB304

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00